

«مگر نامگذر بر کوبه کوراب
که آنجا دل بمرکز دود و دلاب
ز بس خجاست و مهر پاست که بفر
مذافر ناست که این بر کونست»

پژوهش ادبی - ریختی در نامیابی

کهن‌ژ کوراب و دشت ملای در داستان ویس و رامین

تألیف: دکتر حسن رضا رفیعی

عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین

سرفشنامه	رفیعی، حسن رضا، ۱۳۴۰ -
عنوان قراردادی	ویس و رامین، برگزیده، شرح
عنوان و نام پدیدآور	پژوهشی ادبی - تاریخی در نایابی کهنه‌دژ گوراب و دشت ملایر در داستان ویس و رامین / تألیف حسن رضا رفیعی.
مشخصات نشر	تهران: سازمان جهاد دانشگاهی تهران، انتشارات، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۲۶۷ ص.
شابک	978-600-133-304-0
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۲۵۹.
موضوع	فخرالدین اسمع گرجانی، قرن ۵ق. ویس و رامین -- نقد و تفسیر
موضوع	Fakhroddin As'ad Gorgani . Veis o Ramin -- Criticism and interpretation
موضوع	شعر فارسی -- قرن ۵ق. -- تاریخ و نقد
موضوع	Persian poetry -- 11th century -- History and criticism
موضوع	ملایر
موضوع	(Malayer Iran)
موضوع	گوراب
موضوع	Gurab (Iran)
سلسله رده	فخرالدین اسمع گرجانی، قرن ۵ق. ویس و رامین، برگزیده، شرح
شماره افزود	سازمان جهاد دانشگاهی تهران، انتشارات
رده بندر شنگره	۱۳۹۶ ۹۰۸/۹۰۸ PIR ۴۶۹۷
رده بندی دیویر	۱/۲۱
شماره کتابشناسی مم	۴۳۵

سازمان تهران
انتشارات

نام کتاب: پژوهشی ادبی - تاریخی در نایابی کهنه‌دژ گوراب و دشت ملایر در داستان ویس و رامین	♦
مؤلف: حسن رضا رفیعی	♦
ناشر: انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی تهران	♦
ویراستاران علمی: دکتر حسن کریمیان، دکتر علی اصغر باباسالا	♦
لیتوگرافی: زاویه نور	♦
طراح جلد: سعید صحابی	♦
قیمت: ۲۵۰۰۰ ریال	♦
نوبت چاپ: اول - زمستان ۱۳۹۶	♦
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۳۳-۳۰۴-۰	♦
ISBN: 978-600-133-304-0	♦
نشانی: تهران - صندوق پستی ۱۸۶-۱۳۱۴۵	♦
تلفن: ۶۶۹۵۴۳۸	♦
تلفکس: ۶۶۹۶۹۴۱	♦
تلفن مراکز پخش: ۶۶۹۵۷۴۰-۶۶۹۵۷۴۲-۶۶۹۵۷۴۳-۶۶۹۵۷۴۳	♦
تلفن مراکز پخش: ۶۶۹۵۷۴۰-۶۶۹۵۷۴۲-۶۶۹۵۷۴۳-۶۶۹۵۷۴۳	♦

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هرکس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مؤلف یا ناشر تکثیر و کپی برداری نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

پیش گفتار	۹
فصل یکم معرفی سراینده، چگونگی پیدایش و سرایش و گزیده داستان ویس و رامین	۱۵۰
سراینده ویس و رامین	۱۵
فخرالدین اسعد، کرکی با کردی؟	۲۸
چگونگی پیدایش اولیه داستان و سرایش آن به شعر فارسی	۵۰
گزیده داستان ویس و رامین	۶۷
فصل دوم: تحلیل داستان ویس و رامین و اسرار نکته‌های قابل توجه آن	۸۳
شخصیت‌های داستان	۸۳
عشق حقیقی یا عشق رنگی؟	۹۰
چگونگی روابط افراد درباری داستان	۹۴
ایران و توران در داستان ویس و رامین	۱۰۹
دو کوهستان در داستان ویس و رامین	۱۱۳
نیم نگاهی بر ویژگی‌های زیبایی شناختی شعر کتاب	۱۲۰
فصل سوم: تأثیرپذیری ادبیات اروپا و ایران از داستان ویس و رامین	۱۲۳
ارتباط محتوایی ویس و رامین با ترستان و ایزوت	۱۲۳
گزیده داستان ترستان و ایزوت	۱۲۷
تأثیرپذیری ترستان و ایزوت از ویس و رامین	۱۳۳
شباهت ویس و رامین با یار لیدی چاترلی و داستان‌های دیگر	۱۳۸

تأثیرگذاری و تأثیرپذیری فخرالدین اسعد بر دیگران و از دیگران.....	۱۴۵
فصل چهارم: زمان وقوع و مکان‌های جغرافیایی رخدادها در داستان ویس و رامین.....	۱۵۱
زمان احتمالی رخدادهای داستان.....	۱۵۱
مکان‌های احتمالی رخدادهای داستان.....	۱۵۷
فصل پنجم: گوراب ملایر در داستان ویس و رامین.....	۱۸۳
سهم و نقش گوراب در داستان.....	۱۸۳
لشکر کسی که ماه موبد مروی به گوراب.....	۱۸۶
مأموریت رامین به گوراب و ماه آباد.....	۱۹۰
استقرار رامین در گوراب و ازسراج با گل گورابی.....	۱۹۲
مأموریت و سفر دایه به گوراب برای اعلان وفاداری ویس به رامین.....	۱۹۸
ارسال نامه‌های دهگانه ویس از مرو به رامین در گوراب.....	۱۹۹
همراهی خاطرات گوراب با رامین در مرو.....	۲۰۳
فصل ششم: ملایر مرکز سرزمین ماه آباد (ماه آباد).....	۲۰۷
ماه آباد و مرکز آن.....	۲۰۷
مقایسه گوراب و مردمانش در دوره اشکانی و امروز.....	۲۱۴
فصل هفتم: گوراب کنونی و پیشینه تاریخی آن.....	۲۲۹
وضعیت کنونی گوراب.....	۲۲۹
کهندژ گوراب در کاوش‌های باستان‌شناسی.....	۲۳۳
جغرافیای تاریخی گوراب و مناطق اطراف آن در دوره اسلامی.....	۲۴۱
باستان‌شناسی به روایت مردم.....	۲۵۳
کتابنامه.....	۲۵۹

پیش‌گفتار

آثار بزم و عاشقانه بخشی از ادبیات هر کشور و ملتی را تشکیل می‌دهند که جاذبه‌های خاص خود را دارند. ادبیات فارسی ایران از این حیث یکی از غنی‌ترین بخش‌های ادبیات بشری و در بین ادبیات ملل از برترین‌هاست. شاید آنقدر که از عشق و دلدادگی در این ادبیات سخن گفته شده است، در آثار کمتر ملتی از شور و شوق و محبت چنین ستایش شده باشد. مثنوی ویس و رامین از جمله آثار غنایی و بزمی اسان ایران است که درباره جنبه‌های اخلاقی و ادبی آن اختلاف نظرهای فراوانی وجود دارد. با وجود این، داستان مرور از ویژگی‌های خاص و منحصر به فردی برخوردار است که برجسته‌ترین آثار بزمی ادبیات ایران را به بار می‌افزاید.

ویس و رامین سروده فخرالدین اسعد گرایی اولین منظومه ادبیات بزمی یا غنایی ایران به زبان فارسی است که در دوره سلطان طغرل یک، اولین رمان وای سلجوقی از زبان پهلوی به شعر فارسی ترجمه شده است. اهمیت این منظومه در آن است که نخستین قله تولید ادبیات غنایی فارسی، یعنی نظامی گنجوی، یک سده بعد از سرایش ویس و رامین اثر عاشقانه تأثیر پذیرفته و منظومه خسرو و شیرین را بر وزن آن سروده است. بخش‌های زیاد و رخدادهای داستان ویس و رامین، که می‌توان آن را یک داستان بلند یا رمان عاشقانه شعری توصیف کرد، در حوزه جغرافیایی ملایر امروز اتفاق افتاده است. اصلی‌ترین حوزه جغرافیایی رخدادهای داستان شامل دو نقطه است: مرو در خراسان بزرگ و اطراف آن و کشور ماه یا ماد در سرزمین کوهستان و اطراف آن.

حال ممکن است این سؤال پیش آید که چرا قطب اصلی رخدادهای شورانگیز داستان مربوط به سرزمین ماه یا ماد یعنی همدان و حومه همدان خصوصاً ملایر و گوراب کهن می‌شود؟ پاسخ این پرسش آن است که زمان وقوع داستان مربوط به دوره اشکانی و این مناطق از جمله مقرهای مهم دولتمردان اشکانی بوده است. نخست باید توجه داشت خاندان قارن که ویس از این خاندان است، از خانواده‌های شناخته شده ایرانی و یکی از هفت خاندان مشهور و حاکم بر این منطقه

بوده‌اند^۱ که ریشه اشکانی دارند. دیگر آنکه همدان در دوره اشکانیان پایتخت تابستانی شاهان این سلسله و ضرابخانه ضرب سکه آن‌ها بوده و دشت ملایر تا این پایتخت تابستانی فاصله چندانی نداشته است.

به واسطه جذابیت‌های داستان ویس و رامین، ایرانیان دوره سلجوقی به آن علاقه داشته و آن را می‌خوانده‌اند. به گونه‌ای که امیر اصفهان از منشی یا دبیر یا انیس و همدم با فرهنگ خود یعنی فخرالدین اسعد می‌خواهد تا آن را از زبان نسبتاً فراموش شده پهلوی، برای استفاده عموم مردم به زبان فارسی برگرداند. پژوهشگر روسی ولادیمیر مینورسکی^۲ اولین کسی بود که در اوایل سده بیستم و دهه ۱۹۰۰ با قاطعیت اعلام کرد که گوراب داستان ویس و رامین روستای گوراب ملایر است.^۳ وی در جهت تطبیق ارتباط خدادهای داستان با وقایع تاریخی دوره اشکانی، در دهه اول ۱۹۰۰ مطالعاتی نمود و نتایج این پژوهش‌ها را چند دهه بعد و در حد فاصل سال‌های ۱۹۴۷ تا ۱۹۵۳ میلادی منتشر کرد. بعد از او کسی دیگری در این زمینه گامی جدی بر نداشت. بدین جهت نگارنده به انجام پژوهشی جدید درباره موضوع و بر اساس آخرین یافته‌های ادبی و تاریخی اقدام نمود. این پژوهش در راستای پاسخ یابی برای این پرسش صورت می‌گیرد که: «آیا گوراب ملایر همان گوراب

۱. این هفت خاندان عبارتند از: (۱) خاندان شاهی، (۲) خاندان قارن که از اشراف زادگان اشکانی بودند که بر قسمتی از غرب ایران به مرکزیت نهاوند حکومت داشتند و بعدها نیز اداره محال سو^۴ کوه مازندران به آن‌ها واگذار شد، (۳) خانواده سورن که آن‌ها نیز از سرداران معروف اشکانی در سیستان بودند و در دوره ساسانیان نیز در اداره مملکت دخالت داشتند، (۴) خاندان اسپهبدان که در طبرستان و گرگان حاکمیت داشتند، سه خاندان قارن، سورن و اسپهبدان با اسپهبد اشکانی بودند و خود را پهلوی می‌نامیدند، (۵) خاندان سپندیات یا سپندیاد که از آن‌ها در شاهنامه با عنوان اسپند^۵ ر یا اسپندیار یاد شده است و حکومت ری به آن‌ها تعلق داشته است، (۶) خاندان مهران که سران لشکر بیشتر از این خاندان انتخاب می‌شدند؛ به یک روایت در پارس و به روایت دیگر بر ارمنستان فرمانروایی داشته‌اند، ناگفته نماند که این خاندان نیز به نام راز^۶ و اهل شهر ری بوده‌اند، (۷) خانواده‌ای که در اسناد یونانی از آن‌ها با عنوان زیگ یاد شده و اداره بخشی از کشور نیز آن‌ها را گذار شده بود، پیرنیا از این هفت خاندان با عنوان ویسپهران یاد می‌کند که یکی از چهار دسته تشکیل دهنده نجب یا نجاران^۷ است. این چهار دسته شامل: شترداران یا شهرداران، ویسپهران، وزرگان یا بزرگان و ازاتان یا آزادان می‌شدند.

2. Vladimir Minorsky

۳. این پژوهشگر روسی نتیجه تحقیقات خود در مورد داستان ویس و رامین را طی مقالاتی در سه شماره مجله BASOAS یعنی نشریه دانشکده مطالعات شرقی و آفریقایی دانشگاه لندن طی سال‌های ۱۹۴۷ و ۱۹۵۴ میلادی منتشر کرد. مصطفی مقربی این مقالات را ترجمه کرد و ترجمه خود از این مطالب را نخست در شماره سوم از سال چهارم نشریه معتبر فرهنگ ایران زمین در سال ۱۳۳۵ و بعد از آن با متن ویس و رامین تصحیح شده توسط محمد جعفر محبوب در سال ۱۳۳۷ خورشیدی و از طریق نشر اندیشه منتشر کرد. سرانجام ترجمه مقالات مینورسکی در بخش دوم مجموعه مقالات مقربی با عنوان هزده گفتار (صفحات ۱۷۳-۱۱۱) توسط انتشارات توس و در سال ۱۳۵۷ چاپ شد. نگارنده هر جا که در این پژوهش از نتیجه تحقیقات مینورسکی استفاده کرده به هزده گفتار مقربی ارجاع داده است.

داستان ویس و رامین و آيا خرابه‌های قلعه بلندۀ موجود در آن همان دژ کهنسال مرکز فرمانروایی دوره اشکانیان بر دولت شهر ماه آباد يا مادآباد و اقامتگاه ویس بوده است؟» رویکرد این تحقیق ادبی- تاریخی و ابزار گردآوری اطلاعات علاوه بر یادداشت برداری از آثار و منابع نوشته شده کتابخانه‌ای، تحقیقات میدانی نگارنده از طریق مشاهده اماکن جغرافیایی و مصاحبه با تعدادی از افراد مطلع بوده است. روش تجزیه و تحلیل یافته‌ها یا اطلاعات گردآوری شده نوعی تحلیل محتوا است که با مطالعه اصل داستان، اطلاعات لازم استخراج و دسته بندی و با یافته‌های پژوهشگران دیگر و اطلاعات شخصی محقق مقایسه و تجزیه و تحلیل می‌گردد. اگر چه در عرصه مطالعات علوم انسانی، علان نظر قطعی دشوار است، ولی نگارنده تلاش داشته است تا با استفاده از نتیجه مطالعات دیگران و پژوهش‌های ویژه شخصی به عنوان یک شهروند بومی آشنا به تاریخ و جغرافیا و فرهنگ و آداب و رسوم مردم ملایر اطلاعات مفید و نویی در اختیار علاقه مندان به فرهنگ ایران گذارد. حال تا چه اندازه در این زمینه توفیق داشته است، قضاوت را به خوانندگان این اثر محول می‌کند. بر اساس هدف ترسیم شده بر این تحقیق، پژوهشی ادبی- تاریخی درباره داستان کهن ویس و رامین و تعدادی از سکونت‌گاه‌های مطهری در آن که در دشت ملایر و اطراف آن قرار گرفته‌اند، شکل گرفت. فصل‌بندی این کار به شرح ذیل است:

فصل یکم: معرفی سراینده، چگونگی پیدایش و سرایش و گزیده داستان ویس و رامین:
در این فصل به طور گذرا به زندگی فخرالدین اسعدی و خاستگاه او، چگونگی پیدایش و ترجمه و سرایش داستان از زبان پهلوی به شعر فارسی و گزیده این داستان از ادب اشاره می‌شود.

فصل دوم: تحلیل داستان ویس و رامین و استخراج نکته‌های قابل توجه آن: در این فصل با رویکرد پدیدار شناسانه ادبی و تاریخی و استفاده از روش‌های مختلف، خواص شخصیت‌ها و چگونگی روابط آن‌ها با همدیگر و عشق تصویر شده در داستان مورد واکاوی و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد تا زشتی‌ها و زیبایی‌های شخصیتی آن‌ها به خواننده امروزی که از فضای داستان دو هزار سال فاصله دارد نموده شود. بدیهی است در این زمینه از نتایج تجزیه و تحلیل‌های بزرگان حوزه نقد ادبی نیز استفاده خواهد شد.

فصل سوم: تأثیرپذیری ادبیات اروپا و ایران از داستان ویس و رامین: اگر بنا بود مطالعه مبسوط و دقیقی در این زمینه صورت گیرد و از نظر شکلی و محتوایی اشتراک و افتراق اشخاص و مکان‌ها و رخداد‌های این داستان با داستان‌های مشابه مطالعه شود، خود کتاب جداگانه‌ای می‌شد.

بنابراین در این فصل به طور مختصر و گذرا به چند نمونه اشاره شد و انجام مطالعات مفصل تر به پژوهشگران دیگر توصیه می شود.

فصل چهارم: زمان وقوع و مکان های جغرافیایی رخداد های داستان ویس و رامین: در

این فصل درباره زمان تقریبی و مکان های احتمالی رخداد های داستان، بخصوص در سرزمین ماه یا ماد و اطراف آن به مطالبی اشاره می شود.

فصل پنجم: گوراب ملایر در داستان ویس و رامین: نظر به محوریت نامجای گوراب در

این پژوهش، در این فصل به آن دسته از وقایع اشاره می شود که در گوراب و دشت ملایر اتفاق افتاده است.

فصل ششم: ملایر مرکز سرزمین ماه آباد (مادآباد): در این فصل نگارنده به دنبال آن

است تا بگوید کشورها آباد و دشت نهاوند و دشت ماه، همان دشت پهناور امروزی ملایر است که در زمان وسیع داستان مرکز آن گوراب بوده است. گورابی که در گذشته حضور درخشانی در تاریخ ایران داشته است و امروز از همچنان وجود دارد. این دشت نه در گذشته و نه در امروز به نهاوند مربوط نبوده، ولی پرن تا جای شناخته شده ای همچون نهاوند در حاشیه آن قرار داشته به نام آن منسوب و معروف شده است.

فصل هفتم: گوراب کنونی و پیشینه تاریخی آن: در این فصل وضعیت کنونی روستای

گوراب و نتایج کاوش های باستان شناسی در کمندژ آن و همچنین جغرافیای تاریخی این نامجای باستانی و مناطق اطراف آن که به نوعی به داستان و شخصیت های آن ارتباط پیدا می کنند، تشریح و بررسی می شود.

از سویی تلاش شده تا از اماکن باقی مانده که به نوعی از آن یاد در این داستان یاد شده

مانند دژ گوراب و آتشکده آذربرزین مهر و همچنین تندیس های یاقوت ماه در شهر اشکانی هترا (الحضر) که در شمال غرب عراق فعلی مورد کاوش قرار گرفته است، تصاویری تهیه و در محل های مناسب درج گردد تا مخاطب در جریان وضعیت کنونی اماکن و پوشش دلاوران و شخصیت های درباری آن زمان قرار گیرد.

در پایان جا دارد تا از صبر و حوصله شریک زندگی و همسر گرامی ام سرکار خانم فاطمه

(زهرا) محمودنیا به خاطر چشم پوشی از حقوق شخصی و توقعات معمولی یک همسر از مرد زندگی اش، نگارنده را در تولید این اثر و آثار مشابه یاری می کند، نهایت سپاسگزاری را داشته باشم. همچنین از خانم الهام براتی و آقایان فرشاد کاوسی و مهدی زاهدی خطیر که هر کدام به

نوعی در حروف‌نگاری و چینش مطالب و تصاویر دخالت داشتند؛ و همه آن‌ها که نگارنده را در زمینه استفاده از منابع مرتبط یاری نمودند؛ از جناب آقای مهدی عباسی معاون محترم فرهنگی سازمان جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران و ارزیا بان محترم جناب آقای دکتر حسن کریمیان معاون پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی و عضو شورای پژوهشی دانشگاه تهران و جناب آقای دکتر علی اصغر باباسالار از اساتید گروه ادبیات آن دانشکده که با دیدگاه‌های کارشناسانه و رهنمودهای ارشادی و اصلاحی خود در ویرایش و پیرایش شکلی و محتوایی اثر پیش رو نقش داشتند و خصوصاً از جناب آقای احمد آرش که زحمت بیشترین پیگیری‌ها در مورد چاپ و نشر این دفتر بر دوش ایشان بود سپاسگزارم و برای همه آن‌ها از درگاه حضرت احدیت آرزوی توفیق و سلامتی و عاقبت به خیری دارم.

حسن رضارفعی

تهران - شهر جدید اندیشه

پنج شنبه ۱۱ خرداد ۱۳۹۶